

KALİTESİZ BÜYÜME: İŞ YOK, AŞ YOK! (73)

Mustafa Sönmez²

Özet

2021'in ikinci çeyreğinde, beklendiği gibi, sansasyonel bir büyüme oranı yüzde 22 ye yakın açıklanırken bunun arka yüzünde, 2020 ikinci çeyreğinde yüzde 10,4'lük küçülmenin matematiksel etkisi olacağı biliniyordu. Bu baz etkisinin ötesinde gerçekleşen büyüme ise sürdürülebilir görünmediği gibi, sonuçları açısından, özellikle emek için "hayırlı" bir büyüme olmadı. Hem milli gelir pastasının bölüşümünde hem de işsizlerin işe kavuşmasında olumlu sonuçlar yaşanmadı. 2021 ikinci çeyreğin büyümesinden işgücü, önceki çeyreğe göre 4 puan gelir kaybı yaşadı ve dönemin gayri safi katma değerinden 2020'nin 2. çeyreğinde aldığı pay yüzde 37 iken bu yılın 2. çeyreğinde yüzde 33'e kadar geriledi. Buna karşılık "Net işletme artığı/karma gelir" olarak adlandırılan kâr, faiz, rantın payı yüzde 42,8'den yüzde 49,8'e yükseldi. Bu, açık bir bölüşüm bozulmasıdır. Başka bir ifade ile, büyüdü deneni milli gelir pastası, bölüşüme geldiğinde işgücü için büyümedi, tersine pay azaldı.

Kredi pompalaması, ihracat zorlaması ile gerçekleşen; yan etki olarak yüksek enflasyon ve daha da kırılğanlaşan cari denge sorunları yaratan bu kalitesiz büyüme, ülkenin en ağır sorunu istihdama, işe erişime de pek yaramadı. İkinci çeyrekte milli gelirdeki büyüme yüzde 22'de seyrederken istihdamdaki artış işten çıkarma yasaklarının da etkisiyle ancak yüzde 10'da kaldı. Yasak önlemi olmasa, daha düşük bir istihdam söz konusu olacaktı. Nitekim, yasakların kalkmasından sonra istihdamda yaşananları üçüncü ve son çeyrekte izlemek mümkün olacak.

Ekonominin omurgası sanayide de flaş büyüme yaşansa da bu, istihdama olumlu katkı yapmadı. Sanayi büyümesi son 10 çeyrekte ortalama yüzde 6 büyüme gösteriyor olsa da sanayi istihdamındaki artış, çeyrek başına yüzde 1'i bulmuyor. Temmuz ayı işgücü –istihdam verileri ise, uzun zamandır eve çekilen çalışabilir nüfusun işgücü piyasasına girdiğini, ama her 6 iş arayandan ancak 1'inin iş bulabildiğini oraya koydu. Temmuz'da dar tanımlı işsizlik yüzde 12'ye çıkarken geniş tanımlı işsizlik oranı yüzde 24'e yaklaştı ve sayı olarak 8,5 milyonu buldu.

Özetle, kalitesiz büyümenin sonuçları emek kesimlerine ne iş ne de aş olarak yansımış görünmüyor.

Büyümeye omuz vermiş ihracata ise yine emek fiyatlarının ucuzlatılması etkili oldu. Bunun yanı sıra, başka tür maliyetler ödeten kurdaki artış, ihracatta belli bir ivmelenme yarattı. Pandemi dolayısıyla navlun fiyatlarının artışı ise Türkiye'ye jeopolitiğiden dolayı bir fırsat yaratarak ihracat artışında etkili oldu. Ama yine de artan ihracat, dışa bağımlı üretim nedeniyle, artan ithalat demek ve sonuçta yıllık 21 milyar dolarlık cari açık beklentisinden Türkiye'yi kurtaramıyor.

Tırmanışı süren enflasyonla baş edemeyen Saray rejimi, astarı yüzünden büyük büyümeyi ön plana çıkararak seçmen gözünde bir başarı öyküsü yazma çabasında ve bunu gerçekleştirmek için faiz indirimi niyetini gündemde tutuyor. Bu karar 23 Eylül'de uygulanırsa, şimdiden başlayan dolara yönelişin, dolarlaşmanın daha da hızlanması ve önemli türbülanslara yol açması; enflasyonu baş edilmez hale sokarak gelir dağılımını, yoksullaşmayı tırmandırması kaçınılmaz hale gelebilir.

¹ Dergimiz için özetlenen Sanayinin Sorunları ve Analizleri 73'ün tam metnine www.mmo.org.tr/yayinlar adresinden ulaşabilirsiniz.

² İktisatçı-Yazar, Makina Mühendisleri Odası Danışmanı

Türkiye ekonomisinin 2021 ikinci çeyreğinde bir önceki yılın ikinci çeyreğine göre yüzde 21.7 büyüdüğü açıklandı. Bu, yakın zamanların en büyük büyüme oranı olarak takdir edildi.

Oranın bu kadar flaş boyuta çıkması, 2020'nin ikinci çeyreğinde Gayri Safi Yurtiçi Hasılanın (GSYİH) yüzde 10,4 oranında küçülmüş olması ile büyük ölçüde ilgili. Ama buna ek olarak 2021'in baharında, ertelenmiş harcamaların zincirinden boşalması, pandemi döneminde tüketilmiş stokların yerine konulma zorunluluğu ile artan yeni yatırımlar, pandemi kapanmaları sonrasında kıpırdayan ihracat ve turizm de büyümeyi flaş boyuta taşıdı.

Büyümenin üçüncü ve son çeyrekte sürmesi için Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan'ın talimatıyla Merkez Bankası'nın 23 Eylül toplantısında faiz düşürüp düşürmeyeceği en büyük merak konularından biri. Bunun için 3 Eylül'de açıklanan Ağustos enflasyon verileri, tırmanışın sürdüğünü ve tüketici enflasyonunun yüzde 19,5'i bulurken, üretici enflasyonunun yüzde 45,5'e ulaştığını ortaya koydu.

Erdoğan için baş edemediği enflasyon yerine büyümeye yüklenmek, ana strateji. Seçmenlere enflasyon konusunda bir şey veremeyen Erdoğan, bu çaresizliği büyüme ile telafi etme ve belki de bu rüzgârla bir erken seçime gitme niyetinde. Seçmenin kararına etki edecek olan ezici enflasyon mu, büyüme rüzgârı mı? Erdoğan çaresizce bu kumarı oynuyor ve rulette fişlerini büyümeye yatırıyor.

Parlak büyümenin dolarla ifadesi ise pek sönük. Yıllıklandırılmış GSYİH 765 milyar dolar ve kişi başına gelir de 9 bin dolar dolayında. 2013'de ise 12 bin 500 dolardı.

2021'in ikinci çeyreği ya da bahar ayları sayılan Nisan-Mayıs-Haziran aylarında GSYİH'nin 2020'nin aynı dönemine göre yüzde 22'ye yakın arttığı görülürken bunun özellikle özel tüketim artışından kaynaklandığını belirtmek gerekir. 2020 baharında pandeminin yükselmesi ile haneler tüketimlerini kısmış, birçok işyeri kısmi ya da tam zamanlı kapanmış, idari kararlarla özellikle hizmetler sektörü kapanınca ekonomi sert biçimde daralmıştı. Bu, kendisini GSYİH'nin yüzde 10,4 daralması şeklinde ifade etmişti. 2021'in yaklaşık yüzde 22'lik flaş büyümesi, işte bu 2020 baharının çöküş verisi ile kıyaslanarak bulunuyor. Buna "baz etkisi" de deniliyor. 2020 baharı ile 2021 baharı, kuyuya düşme ve kuyudan çıkma gibi. Dolayısıyla görüntü sansasyonel olsa da beklenmeyen bir şey değil. Yaklaşık yüzde 22 oranında olmasa da büyüme birçok başka ülkede de çift rakamlı boyutlarda gerçekleşti.

Büyümeye rüzgar nereden?

Türkiye'deki GSYİH artışının yaklaşık yüzde 22'yi bulmasında bazı rüzgârlar etkili oldu. Yükselen enflasyona karşılık TL faizlerinin artırılması, özellikle gelir piramidinin en üst yüzde 20'sini dayanıklı tüketim malı almaya yöneltti. Otomobil, beyaz eşya, mobilya, kısaca dayanıklı tüketim malları satışlarında hızlı artışlar görüldü. Birikimi yetenler konut alımına da yöneldiler. Özellikle yatırım amaçlı konut alımları öne çıktı.

Bunun yanı sıra, pandemi sonrasında

ertelenmiş talepler dünya pazarlarında da yükseldi ve belli Türk mallarına olan talep de sanayi üretimini etkiledi. İhracattaki kıvılcıktan sonra, 2020 baharında dibe vuran turizmde de hareketlenme 2021 baharında ihracata ek olarak katkı yaptı. Sonuçta bu iç ve dış talebin etkisiyle sanayi çarkları hızla döndü. 2021 yılı ikinci çeyreğinde, 2020 ikinci çeyreğine göre sanayi üretiminin yüzde 40 artmış olması, bu büyümenin öncü göstergesi olmuştu. Çünkü sanayi, hizmetlerin de gerilemesiyle toplam GSYİH'de yüzde 22'lik bir ağırlık taşıyor. Bu daldaki üretim artışlarının genelde GSYİH'de yüzde 22 büyüme yaratması sürpriz olmadı.

Sanayinin yatırımlarının hızlanması da bu flaş büyümede etkili oldu. Kısılmış talebin zincirinden boşalmasıyla stoktaki hammaddelerini, kurulu kapasitelerini kullanan firmaların hemen yenilemeye gitmeleri ile yatırımlar da hızlandı. İstanbul Sanayi Odası'nın Satınalma Yöneticileri Endeksleri Temmuz 2021 anket verileri hakkında değerlendirmede bulunan IHS Markit Ekonomi Direktörü Andrew Harker, bu konuda şunları söyledi: "Firmalar hızlı bir şekilde toparlanma yeteneğine sahip olduklarını geçtiğimiz yıl göstermişlerdi ve bunun bir benzerini tekrar gerçekleştirme yolunda görünüyorlar. İstihdam ve satınalma faaliyetlerinin ivme kazanması, firmaların artan iş yüklerini karşılamasına yardımcı oluyor. Öte yandan, koronavirüs vaka sayılarının tekrar yükselişe geçmesi, büyüme planlarının önümüzdeki aylarda yeniden olumsuz etkilenebileceği yönünde endişe yaratıyor."

Flaş yüzde 22 büyüme, 2021 baharının ülke katma değerini 2020 baha-

rınıki ile karşılaştırarak elde ediliyor. Bir başka kıyaslama da birbirini takip eden mevsimler ile yapılıyor. 2021 baharının performansı 2021 kışının performansını yakalayabildi mi? Soru böyle sorulup yanıtı araştırılınca cevap olumsuz. Kışa göre baharda katma değer üretimi pek artmadı, yüzde 1'de kaldı. Bu da aslında ekonominin bir duraklama hatta düşme sürecine girdiğinin işareti ve büyüme tahminleri yapan kuruluşlar bunu daha çok önemsediler.

Büyüme sürdürmek: Nasıl?

Kışa göre duraklayan baharı dert etmeyen AKP yönetimi, iki baharı karşılaştırmakla elde edilen flaş büyümenin havasını atmaya, seçmeni buradan yakalamaya daha meyilli. Ama içinden geçtiğimiz yılın mevsimleri arasında büyüme sürekliliğinin olmaması elbette Cumhurbaşkanı ve AKP Genel Başkanı Erdoğan'ı endişelendiriyor ve burada beklenen, tüketime gaz olması için TL faizlerini indirmesi. Hem de yüksek seyreden enflasyona rağmen. O nedenle 23 Eylül'de yapılacak Merkez Bankası Para Politikası Kurulu toplantısından çıkacak karar merakla beklenecek.

Kuşkusuz bu karara etki edecek en önemli etken, 3 Eylül'de açıklanan ve yüzde 19,5'e yaklaşan tüketici enflasyonu ve yüzde 45,5'i bulan üretici enflasyonu. Durum böyle olunca enflasyona rağmen TCMB'nin yüzde 19'luk politika faizini indirmek, Erdoğan için büyük kumar olacak. Böyle bir durumda yeni bir dolarlaşma süreci bekleyen para otoriteleri, IMF'den gelen 6,3 milyar dolarlık rezerv katkının ve sıcak para akışındaki görece artışın da dövizdeki

tırmanışı yönetmeye yetmeyeceğini belirtiyorlar.

23 Ağustos tarihi itibarıyla mevduatların yüzde 56'sı döviz mevduatı olarak tutuluyor ve 2020 sonuna göre sadece 3 puanlık bir dövizden uzaklaşma var.

Yurtiçi yerleşiklerin döviz mevduatı 258 milyar doları bulurken bunun 168 milyar doları gerçek kişiler ve yurttaşlar mevduatlarının yüzde 59,6'sını dövizde tutuyorlar. Faizlerin indirilmesi ile yaşanacak yeni bir dolarlaşma sonucu bu oranın rahatlıkla yüzde 60'ları geçebileceği yönünde uyarılar var.

Buna rağmen, Erdoğan'ın bu kumarı oynamaya ve baş edemediği enflasyona karşı büyüme kartına fişlerini yatırmaya devam etmesi bekleniyor. Büyümenin seçmen memnuniyeti yaratmasını ve bu rüzgârla bir erken seçime gitmenin hesapları içinde olan Erdoğan'ın umduğunu bulup bulamayacağını zaman gösterecek.

Kalitesiz büyümede işgücü kaybetti

Enflasyon içinde büyüme, bazı dönemlerde kredi pompalamasıyla, iç talep kısırtılarak, ucuza ihracat göze alınarak sağlanıyor görünse de bu, kaliteli bir büyüme değil; sürdürülebilir olmadığı gibi, sonuçları, bölüşümü emek lehine değiştirecek türden değil, tersine, emek kesimi için yoksullaşma yaratıyor. Hem büyümenin paylaşımında hem de istihdam yaratılmasında ortaya çıkan sorunlar, büyüme iyice kalitesiz hale getiriyor.

2021'in ikinci çeyreğinin flaş büyümesine bölüşüm optiğinden bakıldığında, ücretlilerin katma değerdeki

payının (işgücü ödemeleri) yüzde 37'den yüzde 33'e gerileyerek dört puan azaldığı görüldü. İşgücü ödemeleri, 2021 yılının ikinci çeyreğinde bir önceki yılın aynı çeyreğine göre yüzde 36,1 artarken, net işletme artışı/karma gelir ise yüzde 78,2 arttı. İşgücü ödemelerinin cari fiyatlarla Gayrisafi Katma Değer içerisindeki payı geçen yılın ikinci çeyreğinde yüzde 37,0 iken bu oran 2021 yılında yüzde 32,9 oldu. Net işletme artışı/karma gelirin payı ise yüzde 42,8'den yüzde 49,8'e yükseldi. Bu, açık bir bölüşüm bozulmasıdır.

Kalitesiz büyüme istihdam yaratmadı

2021'in ilk yarısında, 6 aylık büyüme yüzde 14 gibi bir oranı bulurken, bu büyümenin istihdam dostu olmadığı, yeterince iş yaratmadığı da TÜİK'in işgücü verilerinden ortaya çıkıyor. Pandeminin de etkisiyle, özellikle beklentilerin kötüleşmesi ve Saray rejiminin yaydığı umutsuzluk duygusunun etkisiyle, çalışabilir yaştaki nüfus, daha çok eve çekildi ve işgücünde hissedilir azalışlar görüldü. Bu durum, daha önce hiç görülmemiş boyutta işgücü dışı nüfusu artırdı ve umudunu yitirmiş işsizler, iş arayan işsizleri hızla geçti.

Bütün büyüme görüntülerine rağmen, kitleler ancak Temmuz ayı itibarıyla işgücü piyasasına girdiler ve özellikle kadınların hizmetler sektöründe istihdamı sözkonusu oldu. İkinci çeyrek ya da Haziran sonuna kadar olan durum ise, büyümenin istihdamı artırıcı bir özelliği olmadığını ortaya koydu. Örneğin ilk çeyrekte büyüme oranı yüzde 7,6 olarak kayıtlara geçerken istihdamdaki artış ancak yüzde 2,6 oldu ve büyüme temposunu 5 yüzde puan geriden

takip etti. Bu fark ikinci çeyrekte katlandı; 2020'nin ikinci çeyreğine göre 2021 ikinci çeyrek büyümesi yüzde 22'ye yaklaşırken aynı dönemde istihdamdaki artış yüzde 10'da kaldı.

Başka bir ifade ile, 2020 ikinci çeyreğinde 25 milyon 790 bin olan istihdam 2021 ikinci çeyreğinde ancak 28 milyon 234 bin oldu. Aynı sırada ikinci çeyreğin dar tanımlı işsizliği yüzde 12,4 ve geniş tanımlı işsizliği yüzde 25,4'ü buldu. Dar tanımlı işsiz sayısında bir yılda neredeyse azalma olmadı.

Belli bir stratejisi olmadan günübirlik kararlarla, kredi pompalaması, yavaş talep yaratılması, ama yan etki olarak yüksek enflasyon ve cari açık yaratan AKP tarzı büyüme çizgisinin, istihdam dostu olmadığı, son 3 yılın verileri analize katıldığında daha net görülebiliyor. Son 10 çeyrek yılda, büyümenin çeyrek yıl ortalaması yüzde 3,8 iken, istihdamda çeyrek yıl başına büyümenin artmayıp yüzde 1,6 azaldığı görülüyor.

Pandeminin yüzde 10,4 küçülmeye yol açtığı 2020 ikinci çeyreğinde istihdam da yüzde 8,4 gerilemişti ve 25 milyon 790 bine inmişti. Bu, neredeyse 2014'ün 1. çeyreğindeki istihdam düzeyine gerileme demektir.

Pandemiden çıkışın zorlandığı şartlarda GSYH büyümeye geçse de istihdam aynı tempoda toparlanamadı ve 1 yıl boyunca 26-27 milyon aralığında patinaj yaptı; istihdamın yeniden 28 milyon dolayına çıkışı ancak ikinci çeyrekte oldu ama o da büyümedeki temponun 12 puan altında bir tempo ile oldu.

Temmuz ayından itibaren işgücü piyasasına dönüşlerin artması ile

birlikte yaratılan istihdam sınırlı kalırken, pandemi sırasında konulan işçi çıkarma yasağının kalkmasının da etkisiyle erkek işgücü iş kaybederken, evden çıkıp işgücüne giren kadınlar istihdam kazanabildiler ama yine de Temmuz işsizliği dar anlamda yüzde 12, geniş anlamda yüzde 24'e yakın gerçekleşti. Takip eden aylarda işgücüne katılım arttıkça işsizlikte tırmanma görülebilecek.

Sanayide büyüme ve düşük istihdam

Ekonominin omurgası sayılan sanayideki büyümenin de çok sınırlı istihdam artışı ile seyrettiği gözleniyor. 2021'in 2. çeyrek büyümesi sanayi özelinde yüzde 40,5 gibi sanyonel boyutta oldu. Ama 2020 ikinci çeyreğindeki küçülme de sanyoneldi: yüzde 16!

Ne var ki, hızlı dibe vurup çıkma görünümlü, sanayi istihdamında gözlenmedi. İşten çıkarma yasaklarının da etkisiyle 2020 ikinci çeyreğinde yüzde 4,2 gerileyen sanayi istihdamı 5 milyon 315 bin idi. 2021 ikinci çeyreğine gelindiğinde bu sayı ancak 6 milyon 73 bin oldu. Yüzde 40 büyümeye karşılık yüzde 14 sanayi istihdam artışı, sanayideki büyümenin de pek emek dostu olmadığını ortaya koydu.

Yine son 10 çeyrek yıl analiz edildiğinde sanayide çeyrek yıl başına katma değer artışı, büyüme, yüzde 6'yı bulurken istihdamdaki artışın çeyrek yıl başına yüzde 1'e bile ulaşmadığı, yüzde 0,8'de kaldığı görülüyor. Kuşkusuz, bu sonuçta bile, işten çıkarma yasaklarının etkili olduğunu gözden kaçırmamak gerekiyor. 2021'in 3. ve son çeyrek istihdam verileri, büyüme

ile birlikte analiz edildiğinde daha net sonuçlar elde edilebilecek ama, sanayideki büyümenin de emek dostu olmadığı yeterince ortada.

Sonuç yerine

2021'in ikinci çeyreğinde, beklendiği gibi, sanyonel bir büyüme oranı yüzde 22 ye yakın açıklanırken bunun arka yüzünde, 2020 ikinci çeyreğinde yüzde 10,4'lük küçülmünün matematiksel etkisi olacağı biliniyordu. Bu baz etkisinin ötesinde gerçekleşen büyüme ise sürdürülebilir görünmediği gibi, sonuçları açısından, özellikle emek için "hayırlı" bir büyüme olmadı. Hem milli gelir pastasının bölüşümünde hem de işsizlerin işe kavuşmasında olumlu deneyimler yaşanmadı. İkinci çeyreğin büyümesinden işgücü, önceki çeyreğe göre 4 puan gelir kaybı yaşadı ve yüzde 37'lik payı yüzde 33'e kadar geriledi.

Kredi pompalaması, ihracat zorlaması ile gerçekleşen; yan etki olarak yüksek enflasyon ve kırılğan cari denge sorunları yaratan bu kalitesiz büyüme, ülkenin en ağır sorunu istihdama, işe erişime de pek yaramadı. İkinci çeyrekte milli gelirdeki büyüme yüzde 22'de seyrederken istihdamdaki artış işten çıkarma yasaklarının da etkisiyle ancak yüzde 10'da kaldı. Yasak önlemi olmasa, daha düşük bir istihdam söz konusu olacaktı. Nitekim, yasakların kalkmasından sonra yaşananları üçüncü ve son çeyrekte izlemek mümkün olacak.

Ekonominin omurgası sanayide de flaş büyüme yaşansa da bu, istihdama olumlu katkı yapmadı. Özetle, kalitesiz büyümenin sonuçları emek kesimlerine yansımış gibi görünmüyor. ◀◀